

Igor Šentjerc, **Vaters Land**. Langen Müller, München 1997, 351 str.

Igor Šentjerc (rojen 1927 v Slovenj Gradcu, umrl 1996 na Bavarskem) je pisatelj s posebno usodo. Čeprav je v prvih letih po drugi svetovni vojni sodil k obetavnim mladim slovenskim avtorjem in je leposlovne prozne prispevke z vojno in ljubezensko tematiko začel objavljati v tedanjih vodilnih slovenskih revijah *Novi svet*, *Naša sodobnost*, *Tovariš*, pozneje pa se je celo pridružil kritičnemu mlademu krogu pri kmalu ukinjeni reviji *Beseda*, je večino svojih tekstov napisal v nemškem jeziku.

Šentjerc je namreč od prve polovice petdesetih let živel v Zvezni republiki Nemčiji. Sin levo usmerjenega ravnatelja meščanske šole pa se je z nemškim svetom srečal že v času druge svetovne vojne, saj je tedaj z materjo bival v sedanjí Avstriji, kjer je v Hornu v Nižji Avstriji obiskoval gimnazijo, ob koncu vojne pa se je priključil slovenskim partizanom. Postal je funkcionar SKOJA in načelnik AGITPROPA pri tedanji Fizkulturni zvezi Slovenije. Leta 1949 je bil že pomočnik glavnega urednika ljubljanskega športnega časopisa *Polet*. Ta časnik je postopoma preoblikoval v prvi ljudski, manj ideološki časopis na Slovenskem. Na izčrpen in kritičen način so v novi *Poletovi prilogi* začeli razmišljati tudi o dolgo časa tabuiziranih temah. Z obširnimi prikazom protikomunistične vstaje v Vzhodnem Berlinu 17. junija 1952 so pritegnili pozornost najširše slovenske javnosti in močno zvišali naklado. To dejstvo je vznemirilo slovensko partijsko vodstvo. Različne intrige in postopki za zaviranje dela in odstranitev nezaželenih so Šentjurca prisilili, da je zapustil Slovenijo. Tedaj so v Ljubljani pripravljali izdajo njegovih svojevrstnih novel o usodi ljudi v razgibanem prelomnem času, ki bi morale iziti pod naslovom *Novele štirih* (paralelno zbirki *Pesmi štirih*), vendar so zaradi Šentjurčevega odhoda v tujino izločili njegove tekste in knjigo objavili pod lapidarnim naslovom *Novele* le s prispevki ostalih treh (Hienga, Lojzeta Kovačiča in Frančka Bohanca).

V Nemčiji je Šentjerc začel postopoma pisati žanrsko zanimive in napete zgodbe v nemškem jeziku, na začetku še po slovenskih predlogah. Njegovo zelo razvejano nemško literarno dejavnost, o kateri je na Slovenskem zelo malo znana, bi lahko razdelili na tri obsežne sklope:

1. politični in kriminalni romani in novele z utopično naravnostjo in realno dokumentiranim družbenim ozadjem (sem sodita znani roman *Molitev za morilca* iz leta 1958 o madžarski protikomunistični vstaji v letu 1956 ter vojni roman *Nepomirljivi tok* iz leta 1960 s pandemonično opisano atmosfero nemških poslednjih bojov proti Rusom leta 1945);

2. čustveno stopnjevanje »ženski roman« z ljubezenskimi zgodbami v realnem okolju in z zgodovinskim ozadjem (ta dela je Šentjurs objavljala v visokih nakladah pod psevdonimom Igor von Percha; zelo značilno delo iz tega sklopa je *Šarlota, grofica potsdamska* iz leta 1972);

3. univerzalni evropski družbeni roman o prelomnem kriznem obdobju 20. stoletja.

Poleg tega je napisal tudi nekaj mladinskih knjig in praktičnih del za turiste, še v Sloveniji pa se je ukvarjal tudi s prevajalstvom (E. A. Poe, *Propad hiše Usher*, 1952, skupaj z Zoranom Jerinom).

Šele v zadnji ustvarjalni fazi se je vrnil k zahtevnemu oblikovanju zgodovinsko-družbenega evropskega romana v usodnem prelomnem obdobju 20. stoletja. To snov je skušal predstaviti v širokih nadregionalnih zarisih in v perspektivi značilnih družinskih usod – seizmogramov trdega stoletja. V romanu *Ogenj in meč* iz leta 1989 je razčlenil potek prve svetovne vojne na Balkanu. V ospredju je usoda avstrijskega diplomata Stefana Meystra in črnogorske bolničarke Rade iz družine Bošković. Tej knjigi je leta 1992 sledil roman *V viharju*, v katerem je predstavil konec prve svetovne vojne v Šleziji ter nemško-poljske napetosti tik pred prihodom Hitlerja na oblast. Ob pestrem političnem dogajanju je zarisal zgodbo nemške plemiške družine von Prettwitz in jo prepletel z različnimi ljubezenskimi razmerji.

Nadaljevanje tega obširnega opusa v več knjigah je preprečila nenadna pisateljeva smrt leta 1996. Nastajajočega romana *Očetova dežela* (*Vaters Land*, Münchenska založba Langen Müller, 1997) ni mogel več dokončati. Napisal je le prva dva dela spet zelo razvejano načrtovane knjige (*Mama*, str. 13–138; *Gwendolyn*, str. 141–255), medtem ko sta zadnji del (*Očetova dežela*, str. 259–351) provizorično pripravila za tisk po avtorjevih zapiskih Šentjurčeva žena Eva-Marianne in Rolf Ulrici. Roman je žal ostal torzo.

V tem zadnjem nedokončanem delu opisuje usodo nezakonskega sina mlade vdove bogatega Romuna, ki je umrl sredi prve svetovne vojne. Njena mati, junakova babica, je bila zavedna slovenska učiteljica iz Gorice. Avstroogrske šolske oblasti so jo zaradi izrazite narodne zavednosti kazensko prestavile v zakotja monarhije na Sedmograško, kjer se je poročila z romunskim učiteljskim kolegom Anatolom Andreesijem. Svojo hčerko sta vzgajala po načelu »Kolikor jezikov znaš, toliko moč veljaš« v prizadevni večjezičnosti. Zato tudi njen sin Milan poleg različnih svetovnih jezikov razmeroma dobro obvlada slovenščino. Vendar ni posebno narodno ozavešen, ker je (podobno kot Šentjurs) pravzaprav narodni kozmopolit.

Nevarna zgodovina 20. stoletja je ozadje Milanove razgibane življenjske zgodbe. Ko išče v blodnjaku političnih in vojaških trenj pred drugo svetovno vojno širom po Evropi svojega pravega očeta, nemškega oficirja iz družine von Prettwitz (ta je glavni akter dogajanja romana *V viharju*; Milanova mati ga je spoznala in vzljubila med nemško-avstrijsko vojaško zasedbo Romunije sredi prve svetovne vojne), zaide v pasti španske državljanske vojne. Tam se sreča z Jankom Petričem, slovenskim boljševiskim revolucionarjem iz okolice Ptuja. Doživi krvave boje v Estremaduri in pri Madridu. Romantično se zaljubi v ameriško bolničarko s še bolj romantično nenavadnim imenom Gwendelyn (Gwendelin), znanim iz starih keltskih mitoloških pripovedi, ter doživi resnično ljubezen z anarhistko Peggy. Znajde se v smrtnih nevarnostih, vendar si končno reši življenje na begu iz Katalonije čez Pireneje v Francijo – na poti v »nemško« deželo svojega neznanega očeta, ki ga hoče končno spoznati. Mu bo to uspelo?

Obžalovati moramo, da v po avtorjevi smrti dopolnjenem delu manjka prav ta zaključni odločilni splet in sklep, Milanov prihod v očetovo domovino Nemčijo v času Hitlerjeve diktature in srečanje s konservativnim plemiškim očetom, polkovnikom v nemški vojski. Taki so bili nekaj let pozneje načrtovalci atentata na Hitlerja, ko so spoznali, da je prevaral ljudstvo in Nemčijo ter jima povzročil usodno škodo. Von Prettwitz se pojavi v Španiji pri vojakih z generalom Francom povezane nemške legije Condor že v 25. poglavju drugega dela. Je vnuk nemškega veleposestnika z istim imenom, ki je ena od osrednjih osebnosti Šentjurčevega romana *V viharju*. Medtem ko je to poglavje pisatelju še uspelo dokončati, so omembe von Prettwitza tri poglavja pozneje, ko primerja špansko pokrajino z južnosrbsko, ki jo je spoznal v prvi svetovni vojni, že delo Šentjurčeve žene. Zdaj razmišlja o novih načinih vojskovanja, vendar si ne želi nove velike vojne tragedije z desetimi milijoni mrtvih in dvajsetimi milijoni ranjenih, kar je bil krvni davek prve svetovne vojne (28. poglavje dodatnega tretjega dela, str. 270). Hitlerjeva Nemčija izkoristi špansko državljansko vojno kot poskusnega kunca, na katerem preizkuša strategijo »bliskovite vojne« (Blitzkriega), kar bo uporabila v bližnji novi svetovni vojni, ki naj ji omogoči, da postane vodilna sila sveta.

V svoj zadnji roman je Šentjurs vtkal vrsto slovenskih stavkov in besed. Skozi tekst se kot rdeča nit vije osrednja civilizacijska misel Milanove mame o »srčni kulturi« kot pomembnem sestavnem delu kultiviranega meščanskega življenja. Slovenski pojem »srčna kultura« zapiše Šentjurs večkrat (str. 51, 52, 62, 63, 72, 91, 99), žal pa so slovenske besede natisnjene brez znakov za č, š, ž. Nasprotje te stare srčnosti je znano (ne le slovensko) mnenje »Politika je svinja«,

ki ga pisatelj spet v slovenščini položi na usta Milanove meščanske matere (str. 70, 98, 194). Tudi drugi slovenski izreki, vtakani v ta roman, so navadno moralistične sodbe o človeku in družbi, npr. »Več jezikov znaš, več ljudi veljaš« (str. 51). Napredka ne more nihče zaustaviti, »ne bog, ne vrag, pa tud' ne Turk« (str. 52). Novo razsežnost vnese v roman komunistični revolucionar Janko Petrič, s katerim se Milan znajde v Španiji v udarnem bataljonu Čapajev XIII. internacionalne brigade. Petrič glavnega junaka takoj nagovori kar po slovensko (»zapri vrata, bedak! Ali imaš rep?«) in je zelo začuden, ko ga ta razume (»Ja, ja, bom«), zato reče: »Glej ga no, si me razumel? Ali si Slovenec?« in je nadvse presenečen, ko mu ta odgovori: »Ne, Rumun...« (vse str. 155). Že na naslednji strani se Petrič spet po slovensko zadere: »Vstani, Rumun, čas je!« Komunist in ateist Petrič zavpije, ko ga v boju s falangisti zadene krogla, po slovensko: »Jezus, Marija, kaj pa zdaj?« (str. 227). Seveda so vsi slovenski stavki ali besede v knjigi pod črto prevedeni v nemščino. (Na slovenski idiom spominjajo celo imena nekaterih neslovenskih oseb. Med te sodi romunsko komunist z dokaj neromunskim imenom Cornelius Kveder, ki mladega Milana previdno seznanja z idejami prepovedane komunistične partije.)

Milanovo rojstvo 26. novembra 1918 obda avtor že takoj na začetku z rojem ruskih »vil rojenic« (str. 15), o katerih ruska spletična dečku pozneje vedno znova pripoveduje. Pri rojstvu glavnega junaka v romanu sta hkrati tudi poglavitna slovanska bogova Perun in Svarog, bog Sonca, ki pošilja »sedem žarkov – las sedmih vil rojenic«, kar naj bi bilo po mnenju pestunje dobro znamenje, saj se velika vojna 1914–18 hitro bliža koncu. Zanimivo je, da se v zadnjem še izpod Šentjurčevega peresa dokončanem poglavju v zadnjih vrsticah spet pojavi vojni bog Perun, Milan, ki ga je ob bombnem napadu zasulo v neki kleti in se tako rekoč živ pokopan v zadnjem trenutku reši iz objema smrti, pa lahko spet začuti usodno moč »sedmih vil rojenic« (26. poglavje, str. 255).

K slovenskemu obeležju zadnjega Šentjurčevega romana prispeva tudi mladostni spomin komuniste Janka Petriča na poletne počitnice pri »krasni Dravi« v bližini Ptuja, razvejani, skoraj kilometer široki, s pragozdom na otokih in s peščenimi sipinami, mrzli in polni imenitnih rib, ob kateri so otroci pekli koruzo in krompir in se veselili neštetihi dogodivščin (str. 203–204). Petrič se spominja tudi svojega očeta, ki je bil v prvi svetovni vojni vojak na avstroogrsko-italijanski fronti ob Soči. Preden je šel v boj, se je vedno obril. Tak je tudi sam, saj meni, da je treba umreti dostojno, torej »obrit«. Petrič je strog komunist starega kova, ki zastopa mnenje, »da je ideja vse, ti pa si nič... Tvoje osebne želje so nepomembne...« (str. 185). Med drugim poudari, da moramo upoštevati, da je »rušči-

na bodoči svetovni jezik. Kot jezik svetovne revolucije bo kmalu izpodrinila in nadomestila angleščino, ta jezik kapitalizma in nenasitnega razbrzdanega kolonializma...» (str. 186). Stalin bi bil tega slovenskega pripravljalca svetovne revolucije sredi španske državljanske vojne verjetno prav vesel. Slovenska mentaliteta je nasploh predstavljena predvsem kot stroga, rigorozna in razumarska, kar se še posebej razkrije v liku Janka Petriča, delno pa celo iz pripovedi Milanove matere in avtorjevih skopih komentajev o Slovencih in slovenstvu.

V nasprotju s strogo motiviranim slovenskim revolucionarjem je Milan individualist, meščan in liberalec brez jasne ideološke pozicije, ki se v divjem viharju 20. stoletja po igri usode »vil rojenic« najde sredi najhujših nevarnosti, na katere sploh ni pripravljen. Doma velja za »milega mojega Milana«, kar je kljub srbokroatizmu tipični žargon slovenske meščanske družbe v prvih desetletjih dvajsetega stoletja. »Mili moj« (str. 62, 73, 119) pa je seveda tudi prisposoba materine miline, ljubeznivosti in meščanske kultiviranosti (s katerimi razvaja svojega »milega« sina Milana). Je razpoznavni znak »materine dežele«, ki pa jo bo moral zaradi vedno večje politične represije kmalu zapustiti. Njegova mati, ki je zaradi »srčne kulture« nudila skrivališče komunističnim revolucionarjem v svoji hiši v romunskem mestu Craiova, postane žrtev nasilja fašistične Železne garde in umre v zaporu, čeprav je popolnoma nepolitična, podobno kot njen sin. V romanu nastopi vrsta politikov in višjih oficirjev, tudi Hitler kot »bojovník za mir med narodi« v času berlinske poletne olimpijade leta 1936, ki jo obišče Milanov domači učitelj Klaus von Stockhausen. Ta je po nagnjenju homoseksualec in postane pozneje prav tako žrtev romunske Železne garde. Srečamo se z jugoslovanskim regentom knezom Pavlom, vodjo anarhističnih protifašističnih borcev Nikolajem Astapovičem Rudenkom, imenovanim Stenka (Razin), najbolj skrivnosten pa je »tovariš Crni«, visoki komunistični funkcionar iz Črne gore, ki brezobzirno izkorišča zaupanje svojih privržencev (»Milane, dodji vamo... Dodji vamo, ne boj se...«, str. 344). Ob razsulu republikanske Španije in Francovi zmagi ga mora Milan, ki je zaradi materinih težav moral pobegniti iz Romunije s pomočjo komunističnih ilegalcev in so ga nato prisilno mobilizirali v internacionalno brigado, rešiti čez Pireneje v Francijo. Se mu bo s tem odprla pot do očeta, ki ga išče že vse življenje? Bo potomec slovenskih prednikov končno prišel v očetovo domovino Nemčijo na pragu druge svetovne vojne? To vprašanje, kot rečeno, ostaja odprto. Romana tudi pisateljeva žena ni dokončala, saj v zaključku le nakazuje pot do te možne rešitve – in kljub nevarnemu času do morebitnega srečnega razpleta.

Pisateljeva smrt knjigi ni bila v korist. Zlasti v drugem delu je opazna

premahnja lektorjeva skrbnost, poleg tega se je v tekst vrinilo tudi nekaj tiskarskih pomanjkljivosti. Olajševalna okoliščina bi lahko bila velika množina oseb in podatkov. Kljub temu je neprijetno, da se ena glavnih oseb, slovenski komunist in španski protifašistični borec Janko Petrič pojavi na strani 299 npr. pod imenom Janko Petersic, na strani 318 pa celo pod imenom Janko Brem. To pač dokazuje, da je Šentjurs v zasnutkih enega svojih junakov še poimenoval na različne načine, vendar bi lektor v posthumni izdaji moral to popraviti.

Kljub temu je nedokončani roman *Očetova dežela* tipična in verjetno zadnja Šentjurčeva knjiga. Sprva v slovenščini piše avtor v njej še enkrat razvija svoje značilne spretnosti: natančni faktografski pogled združuje z navajanjem zgodovinskih dejstev in poročil. Svoje male in velike junake uspešno premika čez veliko šahovnico evropske zgodovine 20. stoletja. V nekaterih odlomkih o ilegalnem uporništvu in španski državljanski vojni zaslutimo, da pozna avtor to snov tako rekoč iz prve roke, da je tudi sam kot mlad slovenski aktivist po drugi svetovni vojni doživel kaj podobnega. Morda bo kdo od Šentjurčevih v nemškem prostoru dokaj številnih bralcev obžaloval, da pisatelj ni mogel postaviti pike na i in napisati še zadnjega romana – o drugi svetovni vojni, zlomu fašizma in vzponu ter postopnem razpadu komunizma ob razrasti realnega kapitalizma v tako imenovanih demokratičnih parlamentarnih sistemih. Sicer pa ga je morda vseeno napisal, v svojih začetnih literarnih fazah, ko je med drugim objavil romane *Nepomirljivi tok* (1960), *Molitev za morilca* (1958) ali pa *Bogá jezna roka* (1983), v katerem razgali ekološko, politično in družbeno krizo današnjega sveta v načinu utopičnega kriminalnega romana, v katerem glavni junak, na videz malomeščanski münchenski univerzitetni profesor Arnold May, postane »moralistični« patološki maščevalec, ki sklene, da bo »z znanstveno metodo« izničil človeštvo. K sreči se mu ta načrt ne posreči. Morda je pisatelj vendarle upal, da bo kljub vsem patologijam in krutim vojnim obračunavanjem 20. stoletja človeštvo navsezadnje prenovljeno vstopilo v novo in morda boljše tisočletje.

Lev Detela